

Východní Slované a přijetí písma

Dějiny východoslovanských jazyků 2

Mgr. Vladislav Knoll, Ph.D.

Verze 4 (21.2.2024)

Obsah

1. Vznik východoslovanských jazyků
2. Vznik staroslověnštiny
3. Přijetí staroslověnštiny východními Slovany
4. Vznik církevní slovanštiny východoslovanského typu

Vznik východoslovanských jazyků

Praslovanština

Praslovanština

- Praslovanština se vydělila z **indoevropského jazykového kontinua** na severovýchod od Karpat
- Hraničila s **prabaltštinou** na S, **pragermánštinou** na SV, **dácko-thráčtinou** na JV a **východoíránským** areálem na JV (Holzer 2014)
- Rozšířený je názor oddělení z protobaltštiny (Večerka – Karlíková 2017: 700/500 př. Kr.) **pod íránským vlivem** (dlouhá dominance Íránců nad Slovany, zprostředkování kulturních vlivů)
- **Íránské prvky:**
 - Možný vliv: změna s > š(>ch) po r, u, k, i ; první palatalizace velár, ztráta koncových s, m (Boček 2014: 283)
 - Slovní zásoba: např. *bogъ*, *samъ*, *toporъ*.
- **Staré germánské výpůjčky** (jen slovan.):
 - *Chyžъ* (srv. ang. *house*), *кѣnedъ* (ang. *king*), *пѣnedъ* (ang. *penny*)...
- Možná společné izoglosy s částí dácko-thráckou oblastí (1. palatalizace?)

Praslovanština

Sociolingvistika

- **Gótská expanze** do 4. stol.
(Ermanarichova říše s centrem na dnešní Ukrajině)
 - *Chlěbъ* (srv. ang. *loaf*), *osъbъ* (srv. Něm. *esel*), *kupiti* (srv. něm. *kaufen*), *kotъbъ* (srv. ang. *kettle*), *chъdogъ* (srv. ang. *handy*)...
- **Hunský vpád 376** => začátek stěhování národů.
 - Rané orientální výpůjčky: *кънига*, *chorъgy*, *klobukъ*
 - 1. fáze stěhování národů: rozsídlení Germánů (4.-6. stol.)
 - 2. fáze stěhování národů: rozsídlení Slovanů (6.-8. stol.)

Praslovanština kol. 600 (Holzer 2016)

**Kawkāwī'kā' esti zākawkawā'lā'
jaw'trāj rāna zelenāj jami lan'gāj,
zelenāj jami lan'gāj nā sawxāj jami drangāj,
nā sawxāj jami drangāj, nā arkū'tawāj jami,
nā arkū'tawāj jami ej nā barawāj jami,
nā xaldināj' jajāj' wadāj'.*

*Nēsti ta bū'lā' kawkāwī'kā',
ta esti bū'lā' maldā' newaj'stā'.*

Vznik východních Slovanů

- Východní Evropa v době slovanské etnogeneze:
 - **Sever:** souvislý pás ugrofinských kmenů
 - **Střed:** souvislý pás baltských kmenů (Bělorusko – horní Oka)
 - **Severní Ukrajina:** Slované
 - **Jižní Ukrajina** (velká step): zbytky Gótů, Sarmatů, turkické kmeny (5. st. Bulhaři, 6. st. Avari, od 8. st. Pečeněhové)
- Vznik **dvou epicenter slovanského osídlení** (Sedov 2002: 5-7. st., Haarmann 2014: po 600) :
 - **Jih:**
 - centrum ve slovanské pravlasti, expanze na východ za Dněpr (severně od Kyjeva)
 - **Sever:**
 - centrum na jih od Čudského jezera (Pskov), expanze na východ (Novgorod)

Severoslovanské rysy

- **Fonologické:**
 - *orʹT, *olʹT > roT, loT/raT, laT podle intonace (*рало, робъ*, srv. čes. *rádlo, robě*)
- **Morfologické:**
 - Předpona *vy-*: (*выѣму*, čes. *vyjít*) vs. jihoslov. *iz-* (srb.-chorv. *izići*)
 - Futurum s pomocným slovesem *budu*: (*буду делать*, čes. *budu dělat*) - pozdní jev, který se nejspíš šířil ze západoslovanských jazyků od 14. stol.
 - Staré jevy (překryté pozdějšími změnami):
 - *ε > ě v koncovkách skloňování ja-kmenů (*душъ*, srv. stčes. *dušě*)
 - Ins. sg. *-ьть u o-kmenů (jslov. -оть, např. *вълкъмь*, čes. *vlket* vs. stsl. *влькомь*)
 - Přechodník nom. sg. mask. stvsl. *неса* – čes. *nesa*
- **Společné rysy s lechickou a (severo)srbskou skupinou (od 10. stol.?)**
 - Palatalizace souhlásek před předními samohláskami (*вечер*, srv. pol. *wieczór*, hls. *wječor*) **vs.** čes., slov., **ukr.** a jihoslovanské jazyky
 - Absence slabičných souhlásek (*r,l*) (*вєрх*, hls. *wjerch*, pol. *wierzch*) vs. čes.-slov. *vrch*, slovin.-srb./chorv. *vrh*
- **Společný rys s československou a (severo)srbskou skupinou (10. stol.)**
 - Denazalizace *q > u, *ε > ä (*рука, мясо/м'ясо/мяса*, srv. sloven. *ruka, mäso*, hls. *ruka, mjaso*)

Speciální rysy rozšířené u východních Slovanů

- Společné rysy se jihozápadoslovanskými jazyky
 - Epentetické *ɾ* po labiálách (*земля*, srv. srb. *земља*)
- Rys opakující se v různých slovanských jazycích
 - *ТѣлТ* > *ТѣлТ* kromě polohy po sykavkách (**vьlk* > **vьlk* > *волк/вовк/воўк*, srv. slovin. *volk*, maked. *волк*, kašub. arch. *wôłk*)
- Zvláštní rysy
 - (j)e > o v některých slovech (*осень, озеро, один, олень*)
 - **TelТ* > **TolТ*: **melko* > **molko* > *молоко*

Rozdíly mezi jižním a severním areálem v rámci praslovanštiny (Zaliznjak 2004)

		JIH	SEVER
Substrát		g > γ	cokání (c' proti jižnímu č/c)
Archaismy	2. palatalizace velár	*k > c, *x > s (целый, серый, цепь)	Bez asibilace: k', x' (кѣле, хѣрь, dnes i кеп)
		*kv > cv, *gv > *zv (цвет, звезда)	Zachováno kv/gv (квѣт, гвѣзда)
	3. palatalizace velár	*x > s, *g > z (все, нельзя)	Bez asibilace x' a g' (вѣхе, бѣл. нельга)
	*ju	u- (унѣ)	snad *ju (юнѣ)
Inovace	*tj, *dj, *sj, *zj	č, ž, š, ž (встречать, нужно, вешать, важивать)	snad k', g', x', γ' (Pskov: сустрекать, нугьнѣ, вехать, ваγывать)
	*stj, *zdj	šč, žď (игрище, дождь)	š'k', ž'g' (Pskov: игришке, дѣжгѣ)
	*tl, dl	l (ель, лещь)	kl, gl (Pskov: ѣгла, клещь)
	*ToŕT/*TloT	plnohlasi	snad částečně *TroT/*TloT (срочька, погродье)
	TъŕT/TъlT	zachováno (молвила, должен)	TъŕT, TъlT > TŕT, TlT (мловила, длъжьнѣ)
	Jery	zachováno (вьсь)	Snad asimilace вѣхъ > вѣхъ

Raný vývoj osídlení nejvýchodnější Evropy

- Ilmenští Slověni a Kriviči na severu sousedí s **finskými kmeny** Čud' (Estonci), Vod' (Votové), Ves' (Vepsové).
- Od **8. stol. osídlení baltského pásu** (zejm. Vjatiči z jihu, Kriviči ze severu), na východě (hranice Moskevské, Smolenské a Kalužské oblasti) zůstává snad do 13./14. stol. baltská enkláva (Goljad').
- Od **11. st. kolonizace severovýchodních oblastí** (mezi Volgou, Kljazmou a Okou) obývanou volžsko-finským obyvatelstvem, asimilace (Rjabinin 1997):
 - Merjané do 12-13.st.
 - Muromové do 13.st.
 - Kostromští Finové do 14./16.st.
 - Meščerové do 15./16. st.
- **Jihozápadní kmeny** Tiverci, Ugliči zřejmě postupně **asimilováni** jinými národy (Rumuni, turkické kmeny).
- Kolonizační vlny vyvolaly další **míšení dialektů** a zřejmě i **ústup severních archaismů**.

Вýchodní Evropa v 9.st.

1–10 – ареалы славянских племенных образований: 1 – словен ильменских; 2 – кривичей псковских; 3 – кривичей смоленско-полоцких; 4 – мери; 5 – дулебской группы (вольняне, древляне, поляне, дреговичи); 6 – хорватов; 7 – тиверцев; 8 – бужан; 9 – уличей; 10 – русов – носителей волынцевской культуры. 11 – территория салтово-маяцкой культуры (население Хазарского государства); 12 – область волжских болгар; 13 – область летто-литовских племен. 14–23 – ареалы финно-угорских племен: 14 – суми и еми; 15 – эстов и ливов; 16 – корелы; 17 – веси; 18 – заволочской чуди; 19 – муромы; 20 – мордвы; 21 – мари; 22 – удмуртов; 23 – коми-пермяков.

а – клады арабских монет первого (до 830 г.) их обращения в Восточной Европе (по В. Л. Янину); б – клады арабских монет 830–890-х годов (по В. Л. Янину с дополнениями); в – находки подражаний арабским дирхемам; г – клады византийских монет IX в.; д – памятники первой половины IX в. с находками скандинавских вещей; е – памятники второй половины IX в. со скандинавскими элеметами

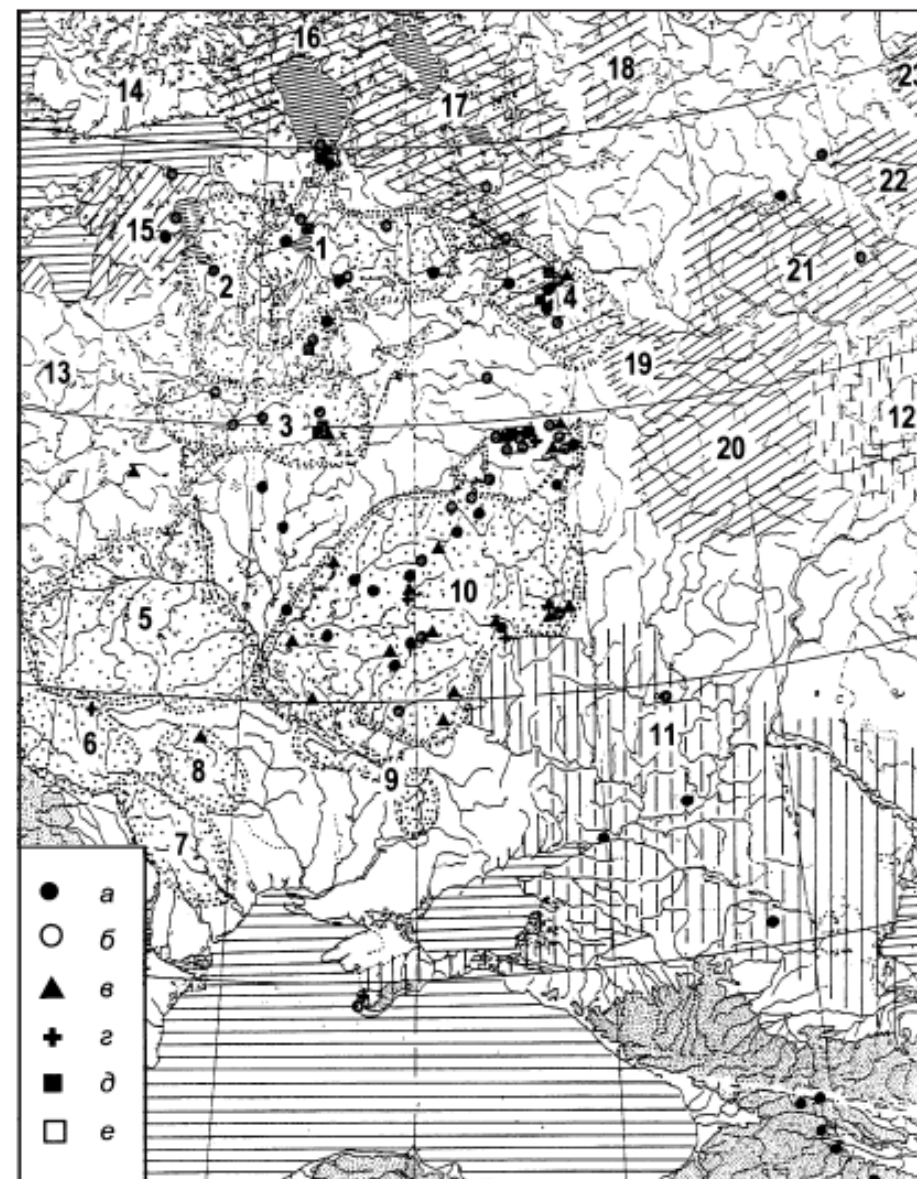


Рис. 14. Этническая ситуация в Восточной Европе в IX в.

Severovýchodoslovenské výpůjčky ve finštině

- akkuna/ikkuna
- lapio
- lusikka
- määrä
- papu
- tuuma
- turku



Staroslověňština

Co je staroslověnština

- **Písemný jazyk** na základě jihovýchodního dialektu praslovanštiny vytvořený pro účely **moravské mise** Reky Konstantinem/Cyrilem a Metodějem (od r. 862/3) s cílem přeložit **bohoslužebné texty** do slovanského jazyka
 - **Diachronní kritérium:**
 - **nejstarší fáze vývoje** slovanského písemného jazyka, zachovávající rysy původní dialektální báze s minimálními odchylkami používaný na Moravě a v Bulharsku, případně v Pannonii a Chorvatsku (Mareš, Večerka)
 - **Kulturní kritérium:**
 - **jazyk kanonických památek** napsaných v 9.-11. stol. (Keipert 2014, Živov 2017 atd.)
- **Důležitý rys stsl. památek:**
 - Pravopisná nejednotnost.
 - Používaná písma (hlaholice a cyrilice) si neodpovídají zcela přesně.
 - Dnes vyučovaná *školská norma* je do určité míry rekonstrukce.

Řecký vliv ve staroslověnině

- **Výpůjčky:** *адъ, анѣгѣль, епископъ, кѣитъ, литоургиѣ, псалъмъ, трапеза, философъ*
- **Obohacení významu:** *слово ‚pojem‘, вина ‚příčina; záležitost‘, чьтениѣ ‚kázání‘, силы ‚zázraky‘*
- **Kalky a slovoтворba:**
 - *благовоѣниѣ, благодать, благодарити, благородиѣ...*
 - *боголюбъць, богородица, богоіавлѣниѣ...*
 - *законодавъць, законопрѣстѣпникъ..*
 - *иномышлѣниѣ, инорогъ...*
- **Syntax:** oblíbenost participiálních vazeb apod.

Staroslověnština ve Střední Evropě

- Charakteristika:

- Písmo: **hlaholice** (některé památky v **latince**)
- Překlady z **řečtiny**, **latiny** a **staré horní němčiny**.
- Místní rysy v rukopisech (např. latinismy: *мънихъ*, *мъша*, germanismy: *носмъ*, *нопъ*)
- Nejsou dochovány nápisy

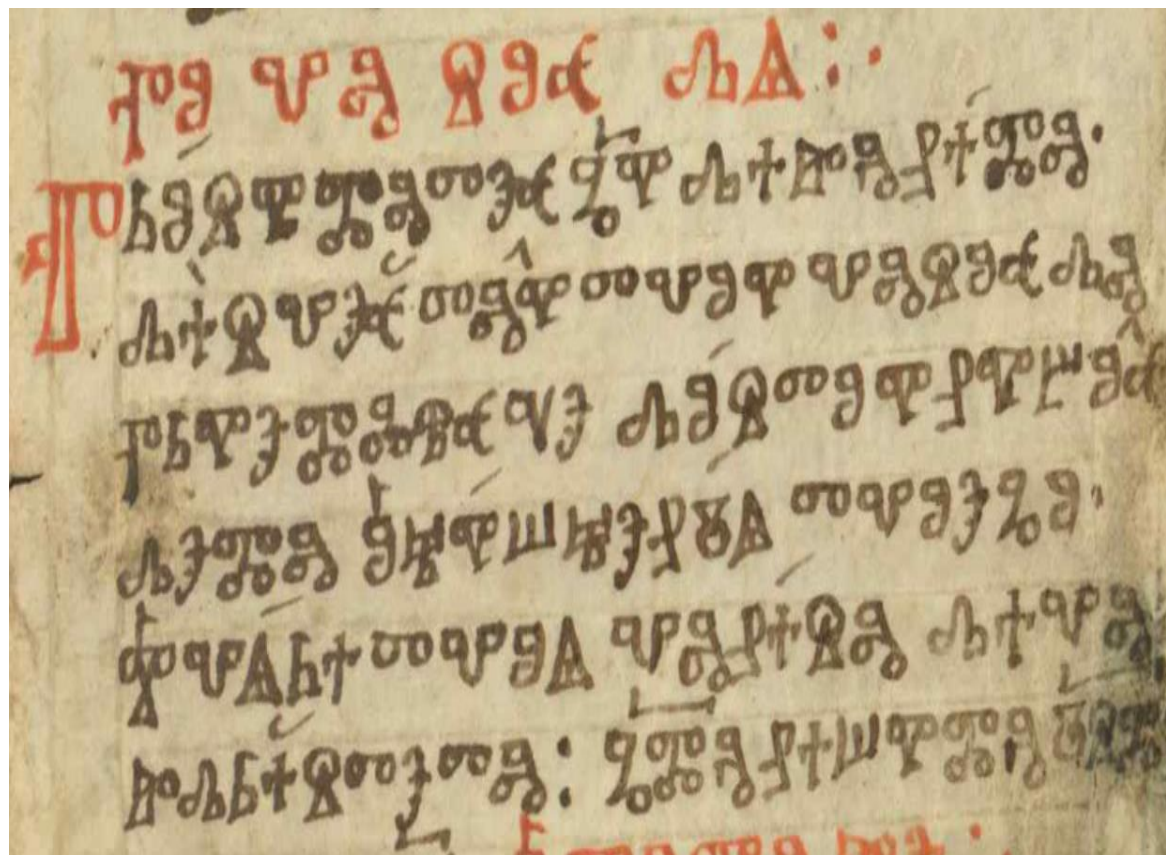
- **Byzanc**

- Před příchodem na Moravu zřejmě přeloženo evangelium-aprakos (evangeliář, zach. stsl.)

Staroslověnština ve Střední Evropě

- **Velká Morava** (činnost Konstantina †869 a Metoděje †885)
 - Pravděpodobně vzniklé překlady v rámci cyrilometodějské misie (Vašica 1996)
 - **Biblické:** Čtveroevangelium (stsl.-b.), Apoštol (csl.-r/b 12.st.), Žaltář (stsl.), Starý Zákon (možná jen parimejník, csl-b 12/13.st.)
 - **Liturgie podle západního obřadu** (stsl.)
 - **Církevně-právní:** Nomokánon (csl-r 13.st.), Penitenciál (stsl.)
 - **Hagiografie:** Legenda chersonská (csl. 16.st.), Život Konstantina (csl-r 15.st., část csl-ch 14.st.), Život Metoděje (csl-r 12.st.)
 - Originální dílo: **Proglas** (13.st. csl.-s., úryvky csl.-lat. 9.st.)
 - Jediná možná dochovaná originální památka: **Kyjevské listy** (záp. liturgie, sakramentář)
- **Pannonie:** Frisinské památky (záp. liturgie: zpovědní formule, lat.)
- **Chorvatsko:** Vídeňské zlomky (záp. liturgie: sakramentář, hlah.)

Kyjevské listy



ПО ВЪСЖДѢ

просимъ тѣа г҃и дазь намъ
да свѣтлы твои въсждѣ
приемлиже достоини бж
демъ очшчениѣ твоего •
и вѣра твоѣ въ насъ да въ
зрастетъ: г҃иъ нашимъ исм

Staroslověnština v Bulharsku 10.st.

- 886 do První bulharské říše (hl. m. Pliska) se dostávají **žáci Cyrila a Metoděje** (Kliment †916, Naum †910 a Angelarij), zahajují výuku stsl. a písma
- staroslověnština se postupně stala **bohoslužebným** a hlavním psaným jazykem (do té doby řečtina, prabulharština)
- Vytvořena **cyrilice** (dobové řecké písmo doplněné o zvláštní slovanská písmena), hlaholice se přestává používat do kol. 1200
- Zachovalo se **velké množství nápisů** (mj. historické, votivní, pohřební, příležitostné a magické texty, nejst. 921), hl. cyr., ale i hlah. a smíšené.
- **Hlavními centry** Preslav (hl. m. od 893) a Ochrid (hlah. do c. 1200)
- **Prabulharský (turkický) vliv** v stsl. slovní zásobě:
 - *бисѣръ, болгаринъ, санъ, чрьтогъ.*

Staroslověnština v Bulharsku 10.st.

- Překlady z řečtiny:
 - Dochováno v **rámci staroslověnského korpusu**:
 - liturgie byzantského obřadu, homiletika, životy svatých, teologické traktáty (Efrém Syrský, Cyril Jeruzalémský, Basíl Veliký, Jan z Damašku), lékařské recepty
 - Dochováno v **pozdějších opisech**:
 - Nové překlady biblických textů (např. tzv. *Толковая Палея*), byzantské kroniky (Malalova a Hamartolova kronika), mnišská literatura (pateriky, např. Sinajský a Skitský), Zebřík do ráje (*Лествица*), homiletika (*Златоструй*) atd.
- **Originální literatura**:
 - Kliment Ochridský, Konstantin Preslavský, Mnich Chrabr (O písmenech), Jan Exarcha (Šestodněv), Presbyter Kosma (Slovo proti bogomilům), nápisy
- 968 dobytí rus. knížetem Svjatoslavem, **1018 Zánik První bulharské říše** (dobyto Byzanci)
- Odtud se rozšířilo písemný slovanský jazyk, písmo a literatura do většiny dalších oblastí.

Co je církevní slovanština

Co je církevní slovanština

- Písemný jazyk, založený na **staroslověnině**, obohacený o **rysy místních vernakulárních jazyků** (oddělivších se od praslovanštiny)
- Postupně se stabilizují různé regionální variety (typy, *узгодби*):
 - **Cyrilské**
 - **Východoslovanský** (sv., ruský) od 11.st. (tj. od začátku písemnictví) => na Rusi nehovoříme o staroslověnině
 - **Bulharský** (jv. středobulharský, bulharský, makedonský) od 12. st. (vznikla rozkolísáním staroslověnské *normy* způsobenou dalším vývojem vernakulárního jazyka)
 - Jihozápadní
 - **Srbský** od konce 12. st.
 - **Bosenský** (památky z 14.-15.st., používán místní *Bosenskou církví*)
 - **Hlaholské**
 - **Česká** jen v 11. st., v závěru známa i cyrilice, končí glosami psanými latinkou kol. 1100
 - **Chorvatská** od 12. st. (římsko-katolická církev)

Důsledky ustavení staroslověnštiny jako písemného jazyka Slovanů

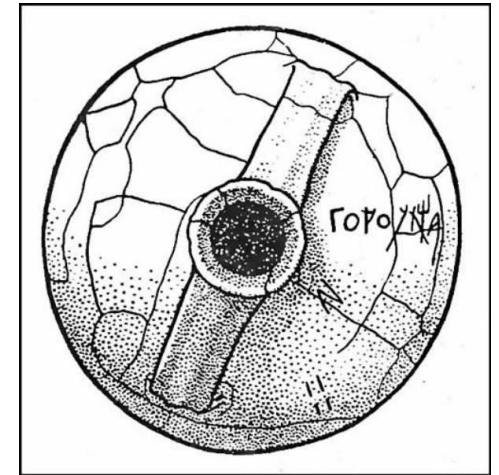
Důsledky ustavení staroslověňštiny jako písemného jazyka Slovanů

- Chronologicky **4. evropský křesťanský bohoslužebný jazyk** (v rámci křesťanství) po řečtině, latině a gótské.
- Vytvoření **svébytné slovanské knižní kultury** vyrůstající z byzantských kořenů (část společného evropského základu řeckým prostřednictvím), která nabude v rámci části (nejen) slovanských národů **mezinárodní charakter**.
- **Kulturní jazyk**, který je velmi podobný vlastnímu (rozdíly na nářeční úrovni), ačkoli srozumitelnost může omezovat značný podíl řeckých rysů (syntax, výpůjčky, kalky).
- **Snadnější alfabetyzace** a její rozšíření (viz zápisy na březové kůře).
- Přijetí **pouze mnišské části byzantské kultury**, psané byzantskou koiné (katechetická literatura a např. mnišské kroniky nikoli odborné historiografie) a nikoli vyšší světské kultury.
- Faktické **odříznutí Slovanů východního obřadu od antické tradice**, která je nadále v Evropě zprostředkovávána pouze v řečtině a latině.
- Stsl./Csl. = jazyk křesťanství => **jednostranné zaměření slovanských pravoslavných literatur** a faktická absence čistě světských žánrů.
- Nebyla vytvořena gramatická tradice vyučování jazyku => **zvyšující se variabilita** textů a divergentní vývoj jednotlivých typů.

Přijetí staroslověňštiny
východními Slovany

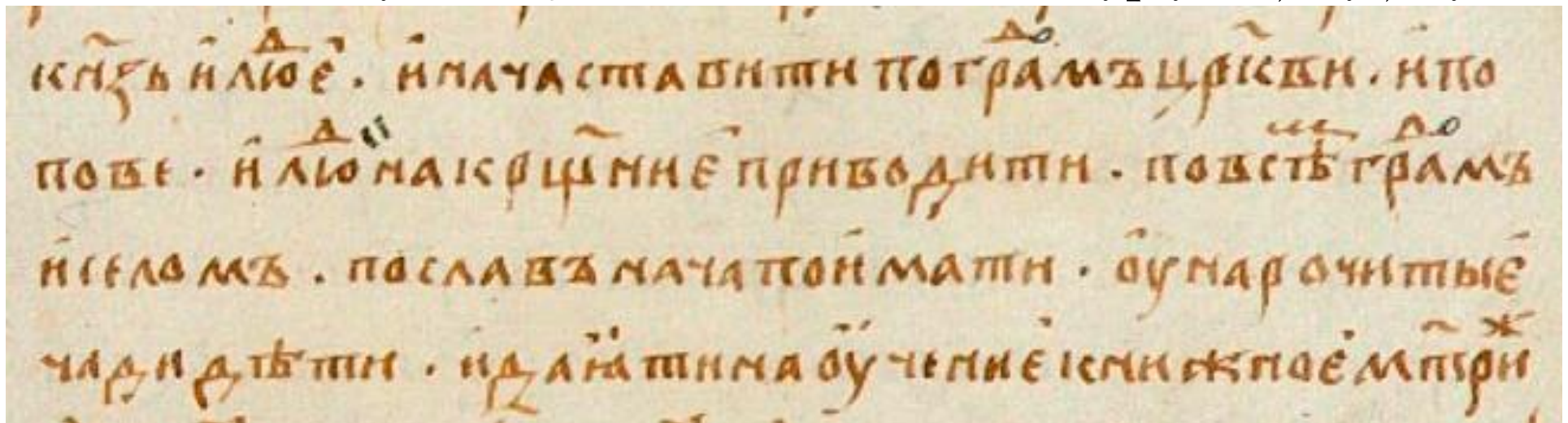
Písemnictví na Rusi před přijetím stsl.

- Život Konstantina (u Chazarů): *Обрѣте же ту Евангѣлье и Псалтырь, русьскы писмены писано, и чьловека обрѣтъ, глаголюща тою бесѣдою* – nejpravděpodobněji chybně místo *сѣрьскы*
- **Knížecí dvůr** snad do pol. 11. st. **dvojazyčný** (**stará severština** + praslovanština), dochovány drobné **runové nápisy** 8./9.-12./13.st.
- **První křesťané na Rusi používali řečtinu** (podobně Bulhaři v 9. stol.)
 - Již 867 patriarcha Fótios zmiňuje, že Rusové jsou křesťané a je k nim poslán biskup, totéž Konstatinos Porfyrogennétos (10. st.), o křesťanech v Kyjevě se zmiňuje PVL k r. 945, křesťanství přijala kněžna Ol'ga
 - **Prestižní jazyk křesťanství:** graffiti a mozaiky v chrámu sv. Sofie v Kyjevě, jména světců na mincích., pečeti metropolitů do zač. 13. stol. řecky (Franklin 2002)
- **Cyrilice mohla být známa i před přijetím křesťanství** (existují nápisy), nejznámější nápis na amfoře nalezený u vsi Gnězdovo (Smolenská ob.) ta mohla být ale dovezena z Bulharska



Přijetí křesťanství

- Přijetí křesťanství knížetem Vladimírem r. **988** († 1015)
- Vladimír Svjatoslavič a Boleslav Chrabrý (vl. 992-1025) razí mince s cyrilskými nápisy.
- Zápis PVL k r. 988: z výrazu *оучение книжное* nevyplývá, jaký jazyk se učili



První datovatelný slovanský rukopis na Rusi

- Tzv. **Novgorodský kodex** (3 voskové destičky)
 - nalezen r. 2000 v Novgorodě
 - Lze jej datovat posl. léta 10. st.-1.čtvrtina 11.st.
 - Obsahuje žalmy (Sept.) 75, 76 a část žalmu 67
 - Jazyk blízký stsl. (převzatá z vých. Bulh.)
 - Psal Východoslovan (záměny nosovek)
 - Nejstarší datovatelný slovanský rukopis!
 - Edice Зализняк – Янин 2001

Страница 1

1 ПЪ:СА:ЛЪ:МЪ : ѠЄ
2 Знаемъ въ иудеи бѣ : въ изли
3 велие има его : и бѣсть въ
4 мирѣ мѣсто его : и жилище его
5 въ сионѣ : тоу съкроуши крѣ
6 пости лжкѣ : щитъ ороужие
7 и бранѣ : просвѣщаеси ты ди
8 вѣно отъ горѣ вѣвѣнѣ : вѣзѣ
9 матоша са вси неразоумѣ
10 нии срцемъ : оуснжша сънѣ сво
11 и и не обрѣтоу ниуто же : вси мжѣ
12 жи богатѣства ржками сво
13 ими : отъ запрѣщениа твоего
14 бже инаковѣ въздрѣмаша са
15 всѣд'шои на кона : ты страшнѣ
16 еси и кто противитъ са тебѣ : отъ
17 толи гнѣвъ твои съ нѣ-е оуслзи
18 шднѣ створиа еси сждѣ : зѣ
19 мла оубоа са и оумлѣа : вѣне
20 гда въскрѣснетъ на сждѣ бѣ :
21 да спсетъ вса кротѣкѣа земѣ
22 ли : како помышление члѣско
23 исповѣсть са тебѣ :

Počátek přepisování knih

- PVL k r. 1037 (Jaroslav Moudrý): *И собра писциѣ многы и прѣкладаше от грѣкъ на словенъскый языкъ и писмо. И списаша многы книги, и сниска, ими же поучаются вѣрнии людѣе и наслажаются учения божественаго гласа.*
 - Význam věty není zcela jasný, *от грѣкъ* může znamenat z Bulharska (od 1018 součást Byz. říše)
- V reálu nebyly **na Rusi** v rané době systematicky překládány knihy přímo z řečtiny, ale **byl opisován východobulharský (preslavský) korpus**, který se nějakým způsobem v rané době dostal na Rus
- Na Rusi se používala **cyrilice** (snad kvůli podobě s prestižním řeckým písmem)
- Hlaholice známa byla (přepis hlaholských památek z Ochridu a Čech; nápisy z chrámů v Kyjevě a Novgorodu z 11.-12.st., vlastní hlah. písarská škola)

Nejstarší nápisy

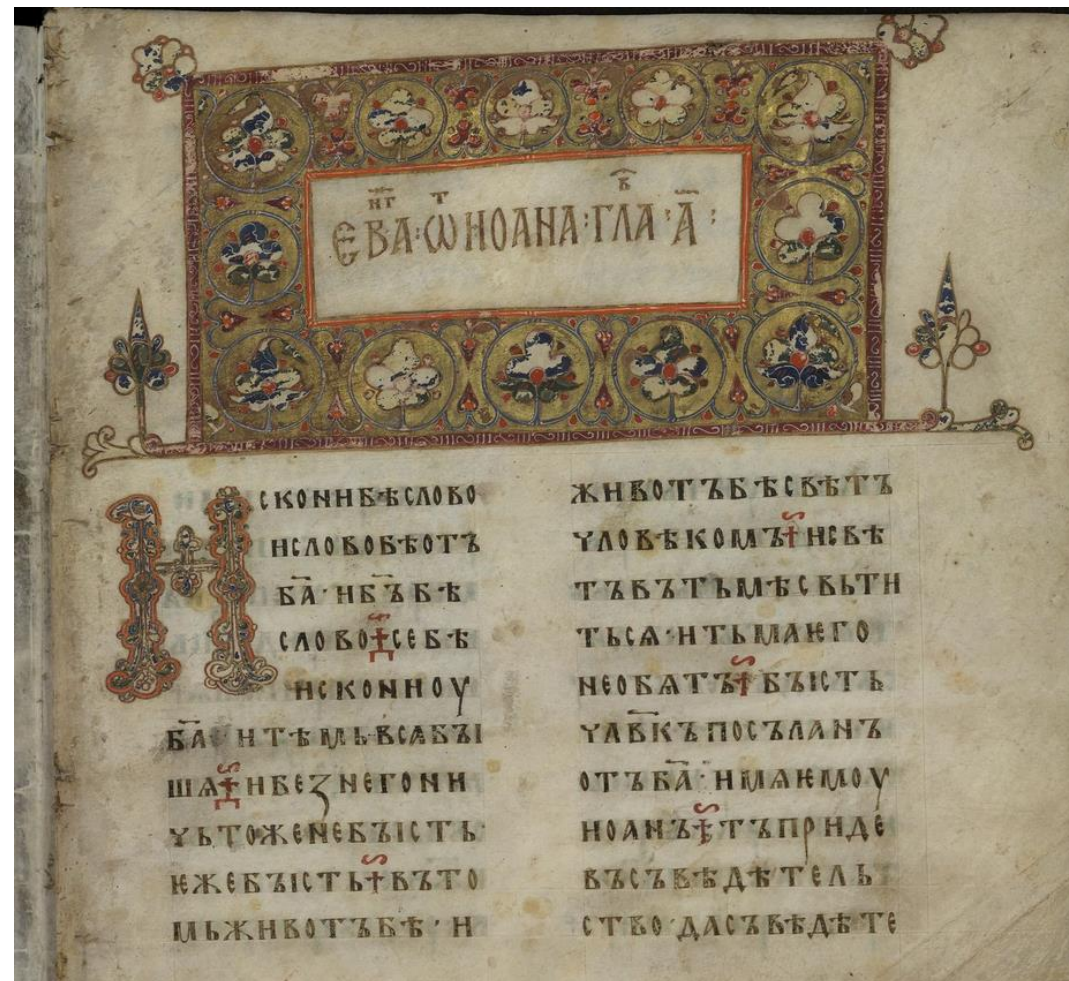
- 1052 nejstarší datovaný nápis (Sofijský chrám v Kyjevě)
- Hlavně votivní a pohřební nápisy
- Centry Sofijské chrámy v Kyjevě a Novgorodě (zde i hlaholské)
- Talismany (змеевики)

Ი Კ Მ Ნ Პ Რ Ს



Nejstarší východoslovanské rukopisy (11.st.)

- **Evangelia-aprakos** (evangeliář):
 - Остромирово е. (1056-1057), Архангельское е. (1092), Туровское е., Куприяновские/Новгородские листки
- **Žaltář:**
 - Бычковская псалтырь, Евгеньевская псалтырь, Чудовская п.
- **Teologicko-moralistické texty:**
 - Изборник Святослава 1073 г., Изборник Святослава 1076 г., Пандекты Антиоха Черноризца, Златоструй
- **Liturgické mineje** (минья служебная):
 - 3 rkr. na září-listopad (1095-1097), na březem (přel. 11-12.st.), na květen (Putjatina m.), na červen (Минья Дубровского)
- **Nomilie:**
 - Слова Григория Богослова
- **Nagiografie:**
 - Житие Кондрата, Житие Феклы
- **Paterik:**
 - Синайский патерик



Styky s českým prostředím

- Kon. 10.-11.st. Kyjevská Rus v těsném kontaktu se Střední Evropou a Skandinávií
 - Schéma ruských letopisů odpovídá spíše západním vzorům (anály)
 - **Rané doklady kultu sv. Václava** (ve zmíněné Mineji na září z r. 1095 je *Kánon ke cti sv. Václava*), ovlivnění kultu Borise a Gleba.
- V **Čechách** koexistuje latinská a stsl./csl. písemná tradice do konce 11.st.
 - Střediskem v l. 1032/33-1096/97 (s přerušením 1055-1061 – kontakty s Rusí?) **Sázavský klášter**
 - Část textů, u nichž se předpokládá český (nebo aspoň západní) původ, se zachovala na Rusi:
 - **Legendy: o sv. Václavovi** (1. orig. – chorv. 15.st., rus. 16.st., 2. překl. z latiny – rus. 16.st.), o sv. Ludmile (rus. 13-14.st.), překlady z latiny: o sv. Vítu (rus. 12.st.), o sv. Anastásii (srb. 14.st., rus. 15.st.)
 - **Besedy papeže Řehoře Velikého na Evangelia** (rus. 13.st.)
 - Apokryf: **Nikodémovo evangelium** (není-li z chorv., také chorv. a srb. rkp.)
 - **Modlitby:** o sv. Trojici (rus.), proti ďáblu (není-li velkomoravské), M. sv. Řehoře a M. vyznání hříchů a d. (rus. 13.st.)

Slavia Orthodoxa

- Podle Živova (2017) dali Cyril a Metoděj vzniknout novému kulturnímu okruhu, který byl přechodem mezi latinským a byzantským světem: *Slavia Christiana*
- Nejpozději po 11. stol. se ale Slované rozdělí na kulturní areály:
 - *Slavia Orthodoxa* (kulturní jazyk: csl., písmo: cyrilice): Východní Slované, Bulhaři (Makedonci), Srbové
 - *Slavia Latina* (kulturní jazyk: latina, písmo: latinka, v Chorvatsku vedle csl. a hlah.): Západní Slované, Slovinci, Chorvati
 - *Slavia Hebraea* (kulturní jazyk: hebrejšтина, písmo: hebrejské), kenánské glosy z Čech, mince z Polska, po 1791 polské, běloruské zápisy v hebrejském písmu
- Od 15./16. stol. se vyděluje:
 - *Slavia Islamica* (kulturní jazyky: arabština, perština, písmo: arabské (zejména na základě turecké varianta): Bosna, Litevští/Běloruští/Polští Tataři, Pomáci

Vznik církevní slovanštiny
východoslovanského typu

Fáze stabilizace východoslovanské csl.

- 1. Přechod** (11.st.): vzorem jazyka preslavská staroslověnština: vsl. rysy se projevují *chybami* = míšením staroslověnských a místních tvarů, hyperkorektním psaním (např. Ostromirův evangeliář, Izbornik z 1073 r.)
- 2. Stabilizace** (zejména 90. léta 11.st.-pol. 12.st.) východoslovanského typu csl. (např. Archangelský evangeliář), preference některých vsl. tvarů, redukce *nepotřebných písmen*
- 3. Raná vsl.-csl.** (12.-14. st.): snížení variability a postupné zpravidelnování místního typu csl. s ohledem na některé vernakulární rysy.

Vokalismus ve vsl.-csl.

Psl.	Stsl.	Jvsl.	Vsl. (Kyj.)	Vsl.-csl.
TārT, TālT	градъ, гласъ	gradъ, glasъ	gorodъ, golosъ	градъ, гласъ
TerT, TelT	прѣдъ, млѣко	prädъ, mläko	peredъ, moloko	прѣдъ, млѣко
är-, äl-	рѣвѣ, лакътъ	ravъ, lakътъ	rovъ, lokътъ	рѣвѣ, лакътъ
Jery s likvidami	грѣдъ, врѣхъ, длѣгъ	grädъ, vrĕxъ, dlĕgъ	grädъ, vrĕxъ, dlĕgъ	грѣдъ, врѣхъ, дългъ
*ě	гнѣвѣ	gnävъ	gnevъ	гнѣвѣ
*ja	ѣко/ѣко, вола/вола	(j)äko, volä	jako, voľa	ѣко/ѣко, вола
*ę	ѣзыкъ, мѣсо, жѣтѣ	(j)ä ⁿ zykъ, mä ⁿ so, žä ⁿ tva	m'äso, jazykъ, žätva	мѣсо, ѣзыкъ/ѣзыкъ, жѣтѣ
*ř	мѣка	m ⁿ ka	muka	мѣка
*je	ѣдинъ	(j)edinъ	odinъ	ѣдинъ
*y	рѣба	řiba	ryba	рѣба

Konsonantismus (a další) ve vsl.-csl.

Psl.	Příklad	Jvsl.	Vsl. (Kyj.)	Vsl.-csl.
*dz	svѣзда	dzvězda	zvezda	звѣзда
*g	градъ	gradъ	γorodъ	градъ
*tj, *kt'	нощь	nošťa	nočъ	нощь
*dj	междоу	mež'd'u	mež'u	межю
*zdj, *zgj, *zg'	дъждь	dъž'dъ	dъždž'ъ	дъждь (дъжгъ, дъжчъ)
*stj, *skj, *sk'	юще	(j)eš'te	ješ'č'e	юще
Zadní sykavky+u/ŕ	ищю, чюдо/чюдо	iš'tu, č'udo	iš'č'u, č'udo	ищю, чюдо
řec. γ	күрилъ	kürilъ	kjurilъ	кюрилъ
řec. θ	фекла	tekla	fekla	фекла, фекла

Morfologie

Tvar	Stsl.	Vsl.	Vsl.-csl.
Ins.sg.mask.	РАБОМЪ, МУЖЕМЪ	rabъmъ, mužъmъ	рабѣmъ, мужѣmъ
Gen.sg. A nom.acc.pl.ia- kmenů, acc.pl. io- kmenů	ЗЕМЛѦ, КОНѦ	zemle, kone	ЗЕМЛА, КОНА, V orig. dílech ЗЕМЛѢ, КОНѢ
3.os. Slovesy	НЕСЕТЪ, НЕСЖТЪ	nese(тъ), nesu(тъ)	несетѣ, несѹтъ
inf.	БЪРАТИ	bъratъ	бѣрати
2.sg.	БЕРЕШИ	berešъ	бѣрѣши
přechodník akt.	НЕСЪ	nesa	несѣ
dat. Zájm.	ТЕБѢ, СЕБѢ	tobě, sobě	тебѣ, себѣ

<i>Adjektiva</i>			
nom.sg.mask	ДОБРЪИ, НИЩИИ	dobrъj, niš'č'ъj	добрѣи, нищии
gen.sg.fem.	ДОБРЪИѦ	dobroje	добрѣиѧ/добрѣиѧ
dat.sg.	ДОБРОУ(Ю)МОУ, НИЩОУ(Ю)МОУ	dobromu, niš'č'emu	добрѹмоу, нищѹмоу
dat.loc.sg.fem.	ДОБРѢИ, НИЩИИ	dobroj, niš'č'ej	добрѣи, нищии

Sinajský paterik (č. 67)

Тъ же ав'ва стефанъ • глѣше намъ • и се о томъ же старьци
• ꙗко придоша свои ѿмоу въ єдинъ дьнь • хоташе и видѣти
• и ꙗко придоша въ лаврю • възискаша клѣтъкы ѿ него • и
нѣкъимъ показавшемъ имъ > шьдъше клепахоу въ дверь
ѿ него • познавъ же ꙗ старьць помолѣ сѧ боу • да бзи не видимъ
ими бзиаъ • и ѿврьзъ двери • изиде ѿ клѣтъца своѣа • не
видѣнъ ими • и шьдъ въ поустыню • не приде въ клѣткою
свою догелѣ ѿидоша •

Изборник 1073 г. (с. 23, f. 33а)

І ѡ АННАЛѢСТВНУЬНААГО:
МЖЕ ВЪРЖ ПРАВОУНМѢА
СНАРНЦАѢ ГРѢХЫЖЕ
ДѢЛАЯ ПОДОБНЪКЛН
ЦЮОУНЮНЕНМѢЮШТОУ.
АНЖЕ ВЪРІНЕНМЫН.
НЪДОБРОМѢУТЬТОТВОРА
ПОДОБНЪКСТЪНЖЕВОДОУ
УЕРЕПЛА НВЪОУДОРОБЪ
ОУТЬЛОУЛѢЖТЬ:~

Bibliografie

- Boček, V. Praslovanština, jazykový kontakt a kontaktná lingvistika. *Slavia* 82, 2013, 15–34.
- Boček, V.: *Praslovanština a jazykový kontakt*. Praha 2014.
- Franklin, Simon: *Writing, Society and Culture in Early Rus, c.950-1300*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Haarmann, H. Finnougrisch-slavische Sprachkontakte. In: Gutschmidt, K. et al. *Die slawischen Sprachen.- Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und Ihrer Erforschung*. Berlin – München – Boston 2014, 1181-1197
- Holzer, G. Vorhistorische Periode. In: Gutschmidt, K. et al. *Die slawischen Sprachen.- Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und Ihrer Erforschung*. Berlin – München – Boston 2014, 1117-1130
- Holzer, G.: "Der Kuckuck hat gerufen": Eine urslavische Mythenzählung in phonetisch realistischer Rekonstruktion. *Ricerche slavistiche* 14 (60), 2016, 249-287.
- Kallio, P. On the Earliest Slavoc bLoanwords in Finnic. *Slavia Helsingiensia* 27/2006, 155-166.
- Keipert, H. Kirchenslavisch-Begriffe. In: Gutschmidt, K. et al. *Die slawischen Sprachen.- Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und Ihrer Erforschung*. Berlin – München – Boston 2014, 1211-1251
- Večerka – Karlíková Glottogeneze Slovanů (2017). In: Karlík, E., Nekula, M., Pleskalová, J. (ed.) *Nový encyklopedický slovník češtiny online*. <https://www.czechency.org/slovník/GLOTTOGENEZE/SLOVANU>
- Večerka, R. *Staroslověňština v kontextu slovanských jazyků*. Olomouc – Praha 2006
- Живов, В. М. *История языка русской письменности*. Москва 2017, том I.
- Жуковская, Л. П. (отв. ред.) *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI-XIII вв.* Москва 1984.
- Зализняк, А. А. *Древненовгородский диалект*. Москва 2004.
- Зализняк, А. А., Янин, В. Л., 2001. Новгородский кодекс первой четверти XI в.-древнейшая книга на Руси. *Вопросы языкознания* 5, 3-25.
- МИРОНОВА, Т. Л.: *Хронология старославянских и древнерусских рукописных книг X-XI вв.* Москва 2001.
- Седов, В. В. *Древнерусская народность*. МоSedov, Sedov 2002
- Успенский, Б. А. *История русского литературного языка (XI-XVII вв.)*. München 1987)

БЛАГОДАРЖ О ЛЮБОСЛЪШАНИИ!

Спасибо за внимание!

Дякую за увагу!

Дзякуй за ўвагу!

Дякую за позорность!